

ממצאי סקר בנושא:

עמדות כלפי אנשים עם מש"ה לפני ואחרי השתתפות בקורסים

**שניתנו בשיתוף עם קרן שלם בשנת תשע"ה
(קורסי הכשרה וקורסים אקדמיים)**

תקציר מנהלים

**מוגש על ידי מכלול
יחידת הערכה ומחקר
קרן שלם**

**חוקרת ראשית: ד"ר עדי לוי-ורד
עוזרת מחקר: גבי מיה סבג**

יוני 2016

תקציר מנהלים

רציונל ומטרת הסקר

קרן שלם בשיתוף עם השירות בקהילה (האגף לטיפול באדם עם מש"ה), יוזמים ותומכים בקורסים בתחומים שונים, המכוונים להקנות לאנשי מקצוע לעתיד או בהווה ידע ממוקד אודות צרכים ומענים אפשריים של אנשים עם מש"ה בתחום עיסוקם. הערכה זו באה לבחון את יעילות העשייה בערוץ זה תוך התמקדות בנושא של שינוי עמדות ביחס לאיכות חייהם של אוכלוסיית האנשים עם מש"ה, בעקבות השתתפות בקורסים אלו.

מתודולוגיה

1. שאלון הסקר כלל שלושה חלקים:

חלק א' – מספר שאלות רקע

חלק ב' – שאלון עמדות כלפי אנשים עם מש"ה - כולל 27 היגדים לדירוג בין 1 (= לא מסכים) ועד 4 (= מסכים ביותר), הנחלקים לשמונה תחומים: רווחה גופנית, זוגיות, עצמאות ותמיכה, פנאי וסביבה, פרטיות, קבלה חברתית, רווחה נפשית ותעסוקה. משתתפי הקורסים האקדמיים קיבלו נוסח מקוצר ובו 20 היגדים בלבד.

חלק ג' – שתי שאלות בנוגע להשפעת הקורס בנוגע לעמדותיהם: 1. האם לדעתך השתנו עמדותיך ביחס לאנשים עם מש"ה? במידה וכן- באיזה אופן? 2. האם תשקול בעתיד לעבוד עם אנשים עם מש"ה?

2. אופן איסוף הנתונים: פרט לקורס אחד, השאלונים הועברו למשתתפי הקורסים באופן ידני בשתי נקודות זמן – בתחילת הקורס (מפגש ראשון) הועברו חלק א' וחלק ב' של השאלון בלבד, ובסופו (מפגש אחרון) הועברו כל חלקי השאלון. מרבית השאלונים שהועברו למשתתפי קורסי ההכשרה של הקרן הועברו על ידי נציגה מקרן שלם, ואילו העברת השאלונים במוסדות האקדמיים הייתה באחריות המוסדות עצמם.

3. תיאור מדגם המשיבים:

- א. השאלון לקורסים אקדמיים הועבר ב- 5 קורסים אקדמיים. מדגם המשיבים על שאלון זה כלל 121 סטודנטים אשר השיבו לפחות על אחד משאלוני העמדות (לפני הקורס / אחרי הקורס / לפני ואחרי).
- ב. השאלון לקורסי ההכשרה של קרן שלם הועבר ב- 20 קורסי הכשרה. מדגם המשיבים על שאלון זה כלל 486 משתתפים ממגוון תפקידים בתחום המש"ה אשר השיבו לפחות על אחד משאלוני העמדות (לפני הקורס / אחרי הקורס / לפני ואחרי).

סך הכול השיבו על שאלוני הסקר – 607 אנשים.

4. אופן ניתוח הנתונים:

- נתוני הסקר עובדו ונותחו באמצעות תוכנת SPSS תוך כדי שילוב הצגת סטטיסטיקה תיאורית עם סטטיסטיקה היסקית.
- שינוי העמדות נבחן על ידי הפער בין דירוג המשתתפים בתחילת הקורס לדירוגם בסוף הקורס (תוך התאמה בין תשובותיו של אותו אדם בשני המועדים).

ניתוח הנתונים נעשה הן עבור כלל המדגם והן עבור מדגמי המשתתפים בקורסי ההכשרה ובקורסים האקדמיים בנפרד.

עיקרי ממצאי הסקר

חלק א': שינוי בין עמדות משתתפי הקורסים בתחילת הקורס לבין עמדותיהם בסוף הקורס

1. שינוי עמדות כללי (עבור ממוצע כלל היגדי השאלון)

• משתתפי קורסי ההכשרה:

- א. בחינת ממוצעי השאלון המלא הראו כי קיים הבדל מובהק סטטיסטית בין דירוגי המשתתפים בתחילת הקורס לעומת דירוגיהם בסיום הקורס.
- ב. בחינת ממוצעי 20 ההיגדים המשותפים לשאלון קורסי ההכשרה ולשאלון קורסי האקדמיה, הראו גם כן כי קיים הבדל מובהק סטטיסטית בין דירוגי המשתתפים בתחילת הקורס לעומת דירוגיהם בסיום הקורס.
- ג. ערכי הממוצעים הצביעו על עמדות חיוביות יותר בסוף הקורס מאשר בתחילתו. יחד עם זאת, השינויים בממוצעי העמדות בשתי הבדיקות שנערכו היו קטנים יחסית ומובהקות השינוי מושפעת ככל הנראה מגודל המדגם (175 משתתפים).
- ד. עבור 172 המשיבים שענו על שאלון תחילת וסיום קורס ראשית, לא נמצא הבדל מובהק בין מידת השינוי בעמדות בקרב גברים נשים.
- ה. נמצא הבדל מובהק בין מידת השינוי בעמדות בקרב יהודים וערבים, כך שמידת השינוי בעמדות בקרב ערבים גדולה יותר לעומת יהודים. יחד עם זאת, יש לקחת בחשבון גם כאן כי גודל השינוי בשתי האוכלוסיות קטן מאוד, ומובהקותו ככל הנראה נובעת מגודל המדגם.
- ו. לא נמצאו קשרים מובהקים בין הבאים: בין גיל ומידת השינוי בעמדות, בין בעלי רמות השכלה שונות במידת השינוי בעמדות, בין משיבים שציינו כי הם בעלי קירבה אישית עם אנשים עם מש"ה למי שלא, במידת השינוי בעמדות בקרב בעלי ותק שונה או בקרב משתתפי הקורסים השונים.

• משתתפי קורסי האקדמיה:

- א. בחינת ממוצעי העמדות עבור השאלון המלא של משתתפים אלו (20 היגדים) הראה כי מידת השינוי בממוצע העמדות בתחילת הקורס לממוצע בסופו, איננה מובהקת סטטיסטית, כלומר לא חל שינוי משמעותי בעמדותיהם של המשתתפים.
- ב. לא נמצאו קשרים מובהקים בין: גיל ומידת השינוי בעמדות, בין בעלי רמות השכלה שונות במידת השינוי בעמדות, בין הקורסים השונים במידת השינוי בעמדות, בין משיבים שציינו כי הם בעלי קירבה אישית עם אנשים עם מש"ה למי שלא וכן לא נמצאו הבדלים במידת השינוי בעמדות בקרב משיבים שציינו כי הם עובדים עם אנשים עם מש"ה לאלו שציינו כי אינם עובדים עם אנשים עם מש"ה.
- ג. מכיוון שלא נמצאו גברים בקרב המשיבים שענו על שני השאלונים, ומאחר ובקרב המגזר הערבי נמצא רק סטודנט אחד שהשיב על שני השאלונים, לא בוצעה השוואה מגדרית או מגזרית במידת השינוי בעמדות משתתפי קורסי האקדמיה

- ככלל, נמצא קשר חיובי בינוני-חזק בין העמדות לפני ואחרי הקורסים, הן בקורסי ההכשרה והן בקורסי האקדמיה. כלומר, משתתפים שנטו לדרג נמוך את ההיגדים בתחילת הקורס – נטו לדרג נמוך גם בסיום

הקורס, ואילו משתתפים שנטו לדרג את ההיגדים גבוה בתחילת הקורס – נטו לדרג גבוה גם בסוף הקורס. ממצא זה מחזק את מהימנות השאלון, כלומר, הנחקרים היו עקביים מאוד בדירוגיהם לפני ואחרי הקורס.

- בבחינת ממוצעי 20 ההיגדים המשותפים לשני השאלונים, נמצא כי לא קיים הבדל מובהק סטטיסטית בין מידת השינוי שנמצאה בקורסים האקדמיים לבין מידת השינוי שנמצאה בקורסי ההכשרה.
- נמצא כי משתתפי הקורסים האקדמיים היו בעלי עמדות חיוביות יותר לעומת משתתפי קורסי ההכשרה הן בתחילת הקורס והן בסיומו.

2. שינוי עמדות תוך התייחסות לכל אחד מהיגדי השאלון בנפרד

- ככלל, ניתן לומר שחל שינוי חיובי בעמדות, ברוב היגדי השאלון, כך שהעמדות בסוף הקורס היו חיוביות מהעמדות בתחילת הקורס. אולם, יש לשים לב שהמובהקות הסטטיסטית מושפעת מאוד מגודל המדגם, ולכן פערים קטנים יחסית נמצאו כמובהקים סטטיסטית. בשל כך, לצורך הסקר הנוכחי הגדרנו **הבדל משמעותי** כפער הגדול מ 0.2 בין ממוצע דירוגי המשתתפים בתחילת הקורס לממוצע דירוגיהם בסוף הקורס.
- בהתאם להגדרה זו, ניתן היה להצביע שישה היגדים (מתוך 20 ההיגדים אשר הופיעו בשני סוגי הקורסים) בהם נמצא הבדל משמעותי בין עמדות המשתתפים לפני ואחרי הקורס, כך שעמדותיהם לאחר הקורס היו חיוביות יותר: טיפולים רגשיים המצויים בשימוש באוכלוסייה הרחבה אינם יעילים בעבודה עם אנשים עם מש"ה (פסיכותרפיה וכד'); אנשים עם מש"ה חסרים כישורים חברתיים בהשוואה לאנשים ללא מש"ה; אדם עם מש"ה יכול לעבוד בעבודה מספקת ומהנה; אדם עם מש"ה צריך להיות שותף לעיצוב המרחב בו הוא חי; אדם עם מש"ה חייב להיות תחת השגחה מתמדת; חלק גדול מהבעיות הנפשיות וההתנהגויות של אנשים עם מש"ה נובע מעצם היותם עם מוגבלות שכלית.

3. שינוי עמדות תוך התייחסות לכל אחד משמונה התחומים בנפרד

1. תחום הרווחה הגופנית – נמצא הבדל מובהק בין תחילת הקורס וסיומו בקרב משתתפי קורסי ההכשרה וכן בקרב כלל המדגם (אך ההבדלים שנמצאו מובהקים היו קטנים מ-0.2 וייתכן שהושפע מגודל המדגם), אך לא בקרב משתתפי הקורסים האקדמיים.
2. תחום הזוגיות – בתחום זה לא נמצא הבדל מובהק בין תחילת הקורס וסיומו בקרב קורסי ההכשרה, בקרב קורסי האקדמיה ובקרב המדגם כולו.
3. תחום העצמאות והתמיכה – נמצא הבדל מובהק בקרב משתתפי קורסי ההכשרה ובקרב משתתפי הקורסים האקדמיים וכך גם בקרב המדגם כולו (אך רק בקרב משתתפי הקורסים האקדמיים ההבדל נמצא גדול מ-0.2).
4. תחום הפנאי והסביבה – נמצא הבדל מובהק בקרב משתתפי קורסי ההכשרה, בקרב משתתפי הקורסים האקדמיים וכך גם בקרב המדגם כולו (אך רק בקרב משתתפי הקורסים האקדמיים ההבדל נמצא גדול מ-0.2).
5. תחום הפרטיות – בתחום זה לא נמצא הבדל מובהק במידת השינוי בעמדות בקרב משתתפי קורסי ההכשרה, אך נמצא הבדל מובהק בקרב משתתפי הקורסים האקדמיים וכן בקרב המדגם כולו (אך רק ההבדל בקרב משתתפי הקורסים האקדמיים גדול מ-0.2).

6. תחום הקבלה החברתית - נמצא הבדל מובהק במידת השינוי בעמדות בקרב משתתפי קורסי ההכשרה ובקרב המדגם כולו, אך לא בקרב משתתפי הקורסים האקדמיים (ההבדלים שנמצאו מובהקים הינם קטנים מ-0.2 ומובהקותם סטטיסטית בלבד).
7. תחום הרווחה הנפשית - נמצא הבדל מובהק במידת השינוי בעמדות בקרב משתתפי קורסי ההכשרה וכן בקרב המדגם כולו, אך לא בקרב משתתפי הקורסים האקדמיים. יחד עם זאת, רק ההבדל במידת השינוי בקרב משתתפי קורסי ההכשרה גדול מ-0.2.
8. תחום התעסוקה - נמצא הבדל מובהק במידת השינוי בעמדות בקרב משתתפי קורסי ההכשרה, משתתפי הקורסים האקדמיים והמדגם כולו (אך כלל ההבדלים שנמצאו קטנים מ-0.2).

חלק ב: עמדות משתתפי הסקר כלפי אנשים עם מש"ה (ללא התייחסות לשינוי)

- באופן כללי ניתן לומר כי עמדות משתתפי הסקר ביחס לאנשים עם מש"ה הן **חיוביות**, שכן ב-13 מתוך 20 היגדי השאלון (ההיגדים עליהם ענו בשני סוגי הקורסים) התקבל ממוצע הגבוה מ-3 (או הנמוך מ-2 בהיגדים ה"פוכים"), כאשר טווח הדירוגים הוא 1-4 (1=לא מסכים כלל, 4=מסכים ביותר).
- ארבעת ההיגדים בהם התקבלו הדירוגים הגבוהים ביותר (או הנמוכים ביותר בהיגדים ה"פוכים") הינם: אדם עם מש"ה זקוק פחות לחיי חברה מאדם ללא מש"ה (היגד הפוך), אדם עם מש"ה יכול לעבוד בעבודה מספקת ומהנה, מראה של אדם עם מש"ה לעיתים דוחה אותי (היגד הפוך).
- רק בשבעה היגדים התקבלו ממוצעים הנמוכים מ-3 (או הגבוהים מ-2 בהיגדים ה"פוכים"). ניתן לחלק היגדים אלו לשתי קבוצות בהתאם לממוצע הדירוגים שהתקבל בהם:
 - א. היגדים המבטאים עמדות **שליליות** יחסית כלפי מש"ה (ממוצע הקטן מ-2.5 או הגדול מ-2.5 בהיגדים ה"פוכים" הללו): חלק גדול מהבעיות הנפשיות וההתנהגויות של אנשים עם מש"ה נובע מעצם היותם עם מוגבלות שכלית, אנשים עם מש"ה פחות מודעים לכך שהפרטיות שלהם נפגעת.
 - ב. היגדים המבטאים עמדת **ביניים** (ממוצע בין 2.5 ל-3 או בין 2.5 ל-2 בהיגדים ה"פוכים" הללו): אנשים עם מש"ה חסרים כישורים חברתיים בהשוואה לאנשים ללא מש"ה, אדם עם מש"ה חייב להיות תחת השגחה מתמדת, אוכל הוא מרכיב חשוב יותר בחייו של אדם עם מש"ה בהשוואה לאדם ללא מש"ה, אני חושש/ת שאדם עם מש"ה יפגע בעצמו או בסביבה אם יקבל החלטות באופן עצמאי, רוב האנשים עם מש"ה אינם בשלים לנהל קשר זוגי.

חלק ג: שאלות ישירות שנשאלו המשתתפים בנוגע לשינוי העמדות הקורס בו השתתפו - את סיכום

הדברים שנאמרו על ידי המשתתפים בכל אחד מהקורסים השונים וכן את פירוט תשובותיהם המילוליות של המשתתפים בנוגע לתחושתם ביחס לשינוי העמדות בעקבות הקורס ניתן לקרוא בדו"ח ההערכה המלא.

מסקנות והמלצות

לאחר מפגש בו הוצגו הממצאים בפני השותפים ונערכה חשיבה משותפת על שנמצא בדו"ח הערכה זה, גובשו מספר מסקנות והמלצות:

- א. נמצאו שלושה תחומים בקרב משתתפי קורסי האקדמיה בהם חל שינוי משמעותי (לטובה) בעמדות לפני ואחרי הקורס: עצמאות, פרטיות, פנאי וסביבה. עם זאת, בקרב קורסי ההכשרה נמצא תחום

אחד בלבד, "רווחה נפשית של האדם עם מש"ה", בו התקבל הבדל מובהק (לחיוב) בין תפיסות המשתתפים לפני ואחרי הקורס.

ב. בתשובות הפתוחות של המשתתפים בנוגע לשינוי תפיסותיהם בעקבות הקורס, נמצאו ביטויים החוזרים על עצמם:

ניכר כי שינוי התפיסות של משתתפי קורסי ההכשרה נגע בעיקר בשיפור יכולת הקבלה, ההכלה, ההתמודדות, הסובלנות וההבנה של אוכלוסייה זו, בעוד שינוי התפיסות של משתתפי קורסי האקדמיה נגע בעיקר בשיפור המודעות, היחס, העמדות וההבנה שלהם את אוכלוסייה זו.

ג. יודגש כי נמתחה ביקורת משמעותית כלפי השאלון עוד בעת מילוי - התקבלו חוות דעת שליליות מהמשיבים בעת מילוי השאלון, הנוגעות לכך שחלק מהשאלות לא מנוסחות היטב, לא מפורשות, ואף יוצרות אצלם תחושות רגשיות לא נעימות בעת המענה.

ד. לנוכח הביקורת, החל תהליך פיתוח שאלון החדש שכלל:

1. איתור היגדים "בעייתיים" בשאלון.

2. בדיקה וחיפוש שאלונים אחרים הקיימים בספרות המקומית והעולמית, והוצאת היגדים שנראים מתאימים יותר מאלו שהיו מצויים בשאלון, לצורך תיאור כל תחום.

3. גיבוש שאלון (ובו 39 היגדים) והעברתו למספר מומחים (צוות קרן שלם, נציגים ממשד הרווחה ומהאקדמיה). המומחים התבקשו לכתוב על כל היגד האם הוא רלוונטי מאוד/לא רלוונטי/או "מתלבט". לאחר ניתוח תשובות המומחים, נמצאו 7 היגדים בהם מידת ההסכמה בין המומחים הייתה נמוכה, ולכן התבקשו בשלב זה המומחים לקרוא רק את 7 ההיגדים הללו ולדרג עד כמה חשוב שיופיע בשאלון (בין 1 ל - 4). מתוך תוצאות הפיילוט בנתה מכלול שאלון עמדות מחודש (מידת המהימנות והתוקף שלו תיבדק בשאלוני תשע"ו).

ה. בשנה"ל תשע"ו נערכה הערכה של קורסי קרן שלם באקדמיה, הכוללת התייחסות הן לאיכות הקורס והן לעמדות המשתתפים (באמצעות השאלון המחודש).

ו. בשנה"ל תשע"ז יועבר השאלון החדש בקרב מדגם של משתתפי קורסי קרן שלם.

ז. הומלץ לבנות שאלון נוסף שיופנה למשתתפים בקורסי ההכשרה, ויעסוק בתרומת הקורס לשיפור תפקודם המקצועי במסגרת. השאלון ייבנה תוך שיתוף גורמים מצוות הקרן, ממשדד הרווחה ומהמסגרות עצמן.

ח. הומלץ להעביר את השאלון החדש שפותח לד"ר חוה עמינדב לצורך קבלת חוות דעתה המקצועית בתחום העמדות כלפי אוכלוסיית מש"ה.